

INDUSTRIENS UTREDNINGSSINSTITUT

**SOVJETUNIONENS
INDUSTRI**

**Några grunddrag i dess utveckling
och organisation**

STOCKHOLM

1947

INDUSTRIENS UTREDNING SINSTITUT

SOVJETUNIONENS
INDUSTRI

NÅGRA GRUNDDRAG I DESS UTVECKLING
OCH ORGANISATION

Stockholm 1947

Genom de avtal, som i slutet av förra året ingingos mellan Sverige och Sovjetryssland, har för de svenska industriprodukterna i viss utsträckning öppnats en avsättningsmarknad, som tidigare endast varit obetydligt känd. Av denna anledning har Institutet ansett det angeläget att, i den mån så är möjligt, på grundval av de i litteraturförteckningen anförda källorna ge en kort redogörelse för den sovjetryska industriens utveckling och organisation.

Stockholm i mars 1947.

Innehåll:

	Sid.
Näringslivets utveckling från Revolutionen till 5- årsplanerna	1
Industriproduktionen från första till fjärde 5-års- planen	7
Den nuvarande industriella organisationen	26
Organisationen av utrikeshandeln	30

Näringslivets utveckling från Revolutionen till 5-årsplanerna.

Det första skedet.

När den nya regimen kommit till makten den 7 november 1917, var en av dess första åtgärder att nationalisera ett allt större antal industrier och andra verksamhetsgrenar jämte bankväsende och utrikeshandel. Vid slutet av 1918 hade all storindustri, finansväsendet och handeln förstatligats. Småindustrien tilläts att fortsätta i privat ägo till 1920, då ett dekret beordrade nationalisering av alla företag, som sysselsatte minst 5 arbetare, där maskiner användes, och minst 10 arbetare, där maskiner ej funnos. På så sätt lyckades sovjetregeringen eliminera det privata kapitalet och vinna kontroll över de strategiskt viktiga posterna inom näringslivet.

Inom ett par veckor efter Revolutionen upprättade regeringen ett Högsta Ekonomiskt Råd, som anförtroddes uppgiften att organisera industri och finansväsen och samordna alla existerande ekonomiska organisationer. Det Högsta Ekonomiska Rådet upprättade senare verkställande avdelningar, som skulle ta befattning med de olika industrierna, och tillsammans blevo dessa den centrala statliga institutionen för den allmänna administrationen av all nationaliserad industri. Underavdelningar eller trustar skapades för att dirigera den löpande produktionen och distributionen inom enskilda industrigrenar och grupper av fabriker. Avdelningen för varje industri hade till uppgift att utforma industriplanerna i stort liksom att samordna behoven och försörjningen med förnödenheter och kapital, medan trusterna skulle leda och driva företagen.

De avdelningar inom sovjetregeringen, som övertogo ledningen av näringslivet, fingo i sina händer en samling tynande industrier, som de genom en rad centralt planerade åtgärder sökte att få nytt liv i. Deras ansträngningar att rycka upp näringslivet försvårades emellertid av den nya regimens aversion mot att använda pengar, vilket bl.a. resulterade i att varubyttet i hög grad hämmades. När produktionen och handeln därför i allt större utsträckning började avta, slog man in på den motsatta vägen och igångsatte ett ganska ovarsamt utsläppande av sedlar, vilket ledde till en stark försämring av penningvärdet och medförde, att även de, som

hade varor, vägrade att acceptera pengar. Pengarna upphörde alltså att fylla sina egentliga uppgifter såsom värdemätare, räkneenhet och betalningsmedel. Regeringen försökte då att omsätta jordbruks- och industriprodukter utan att använda pengar genom sådana medel som centrala upplag, statsorganiserad byteshandel, indrivning och rekquisition. Ingen av dessa metoder visade sig framgångsrik. Handeln krympte ihop, städer övergavs, bönderna minskade sin produktion och den industriella disciplinen försämrades. Av allt att döma tenderade det ryska näringslivet alltmer att stagnera under denna period. Detta kommer bl.a. till uttryck i nedanstående tabell, som utarbetats av den Statliga Ekonomiska Planeringskommissionen (Gosplan).

Produktionen i Ryssland

År	Storindustri	Småindustri	Totalt
1913	100,0	100,0	100,0
1916	116,1	88,2	109,4
1917	74,8	78,4	75,7
1918	33,8	73,5	43,4
1919	14,9	49,0	23,1
1920	12,8	44,1	20,4

Nedgången i den industriella produktionen år 1917 måste ses mot bakgrunden av krigssammanbrottet, Februarirevolutionen och Novemberrevolutionen; men den fortsatta häftiga nedgången åren 1918, 1919 och 1920 måste, även om den till en del kan skyllas på det fortsatta inbördeskriget, i stor utsträckning tillskrivas oförmågan att bygga upp en solid grund för produktionen.

Nedgången i jordbruksproduktionen var lika våldsam och den redan förut tämligen låga levnadsstandarden sjönk ytterligare. En fullständig katastrof kunde av allt att döma undvikas endast tack vare att folk levde på lager från tiden före revolutionen samt på konfiskerade förnödenheter.

Den Nya Ekonomiska Politiken.

Vid kommunistpartiets 10:de kongress i mars 1921 delgav Lenin i ett tal sina anhängare de första årens bittra erfarenheter. "Våra arbetare och bönder", sade han, "leva i ett sådant tillstånd av utarmning, misär och utmattnings, att för en tid måste allt annat underordnas den fundamentala uppgiften att till varje pris öka varumängden. Under våra försök att

införa kommunismen ha vi intill denna vår lidit ett mera allvarligt nederlag än som någonsin tillfogats oss av en Kolchak, Denikin eller Pilsudsky."

Det var vid denna kongress, som de första stegen togs mot införandet av den Nya Ekonomiska Politiken (N.E.P.). Lenin själv beskrev denna politik i en enda mening i samma tal: "Den nya ekonomiska politiken innebär ett utbyte av tvångsrekvisitionen mot skatt på födoämnen; den innebär ett steg mot återupprättandet av privatkapitalismen i icke ringa grad."

Den Nya Ekonomiska Politiken återupprättade varuhandeln inom de olika delarna av näringslivet. Trots att den tillkännagavs vid en tidpunkt, då näringslivet praktiskt taget hade stagnerat och jordbruket befann sig i det första stadiet av allmän hungersnöd, skedde omedelbart en uppryckning. Överallt, där det fortfarande fanns möjligheter till industriell verksamhet och där hungersnöden icke hade gått fram, kom produktionen i gång.

Alla medlemmar av kommunistpartiet voro ingalunda överens beträffande nödvändigheten av N.E.P., utan många av dem, under ledning av Trotsky, ansågo, att den utgjorde ett hot mot kommunismens framtid. Den privata företagsamheten hölls sålunda på det hela taget i ovisshet om sin framtid. Den kunde icke planera på längre sikt utan måste lita till snabb omsättning och snabba vinster. Icke desto mindre skötte privata företag större delen av landets affärsverksamhet, och detta skedde av allt att döma i allmänhet till lägre priser än statsmonopolen. År 1925-1926 omhändertog enskilda företag 44 % av landets detaljhandel och 7 % av grosshandeln. Deras butiker sysselsatte för det mesta högst fyra personer, men de omfattade 83 % av detaljhandelsföretagen. Den privata småindustrin hade större svårigheter att utveckla sig i någon mera betydande grad med tanke på den fientliga inställningen från regeringens sida, och detta gällde givetvis i ännu högre grad den privata storindustrin. År 1925-26 existerade blott 5.684 privatägda fabriker, som sysselsatte mer än 6 arbetare.

I den övriga världen ansågs tillkomsten av N.E.P. vara ett erkännande av kommunismens misslyckande i Ryssland och en återgång till mera privatkapitalistiska metoder. I själva verket voro dock åren mellan augusti 1921 och 1926/1927, då N.E.P. övergavs, blott att betrakta såsom en andhämtningspaus före nästa våg av kommunistisk samhällsordning. Sovjetregeringen behöll äganderätten till och ledningen av storindustrin, byggnadsverksamheten, transport- och kreditväsendet, utrikeshandeln och sjöfarten liksom de större handelsorganisationerna. Sovjetledarna planerade klart och tydligt N.E.P. i den avsikten, att näringslivet skulle få till-

fälle att återhämta sig, för att de själva skulle vinna tid och hinna studera och lära sig de problem, som sammanhånga med förvaltningen av socialiserade storföretag, och framförallt för att de skulle hinna bygga upp den socialistiska planstaten. De innehade sålunda icke blott alla de strategiskt viktiga posterna i näringslivet, utan de planerade även från första stund att utnyttja den delvis restaurerade privatkapitalismen för kommunistiska syften.

Under åren 1926-1927 började N.E.P. i allt större utsträckning att avvecklas, samtidigt som förberedelserna till den första 5-årsplanen började ta fastare form. År 1928, då den första 5-årsplanen slutgiltigt utformats, var all ekonomisk verksamhet åter i statens händer med undantag för jordbruket och en mycket begränsad privat företagsamhet inom vissa delar av den inhemska handeln och småindustrin. Vid denna tidpunkt hade även de utländska koncessionerna i det närmaste försvunnit.

5-årsplanerna.

Den ökning av antalet lokala, provinsiala och nationella organisationer för planering och dirigerande av det växande antalet offentliga företag under den närmaste tiden efter revolutionen, hade år 1920 resulterat i upprättandet av en högre samordnande myndighet, helt och hållet skild från den verkställande förvaltningen - den Statliga Ekonomiska Planeringskommissionen, eller Gosplan. I februari 1921 omedelbart före införandet av N.E.P. fick Gosplan i uppdrag att göra upp en allmän plan för näringslivet och indela den i årsprogram. Det föll på Gosplans lott att utforma planer och program för kontroll, utvidgning och samverkan av all ekonomisk verksamhet i nationen. Planeringsarbetet utvecklades till en årlig plan och till en 5-årsplan och dessutom till en mera allmän plan, som sträckte sig utöver de fem åren.

Under hela N.E.P.-perioden var Gosplan i verksamhet och studerade och manövrerade näringslivet i stort. Utvecklings- och utvidgningsområden utstakades inom olika industrier inom olika delar av landet. Man utarbetade ett program, som för att påskynda utvecklingen lade tonvikten vid kapitalbildningen, något som skulle innebära en kraftig inskränkning i konsumtionen.

År 1926 uppgjordes den första 5-årsplanen av Gosplan, efter samarbete med talrika ekonomiska sammanslutningar och underställda planeringsorganisationer. Planen underkastades ett ingående studium och omarbetades. I sin slutliga utformning omfattade den perioden från den 1 oktober 1928

till slutet av 1932. En andra 5-årsplan påbörjades år 1933 och avslutades vid utgången av år 1937. Den tredje 5-årsplanen, som igångsattes år 1938, avbröts genom det tyska anfallet på Sovjet. Eftersom en fjärde 5-årsplan redan har tillkännagivits, får man anta, att 5-årsplaner i det ekonomiska systemet ha blivit av bestående natur i Sovjet.

Dessa successiva 5-årsplaner innefattade en stor mängd speciella program, vilka bestämde inriktningen och utvecklingstakten i Sovjets näringsliv. De träffade anstalter för jordbrukets kollektivisering, den tunga industriens snabba utveckling, ökningen av råvaruproduktionen, exploateringen av vidsträckta områden i landets östra delar, mekaniseringen och elektrifieringen, förbättringarna av transportväsendet, etc. Planerna uppställde målen för produktionen inom varje industri och varje anläggning. De bestämde ökningen av arbetskraftens produktivitet och de produktionskostnader, som man skulle räkna med, och de bestämde vidare om minskning av arbetstidens längd, om löneökningar m.m.

De tre 5-årsplanerna sedan 1928 ha, såsom kommer att framgå av den följande redogörelsen, skapat och vidmakthållit en ekonomisk struktur och organisation, under vilken de tekniska och ekonomiska framsteg, som gjorts i västerlandet under dess industrialisering, tillämpats på ryska förhållanden. Sovjets näringsliv har under deras tid gjort mycket stora framsteg vad beträffar industrialiseringen men har däremot icke i lika hög grad förmått höja befolkningens levnadsstandard. Någon betydande höjning av konsumtionen har heller icke varit möjlig på grund av den mycket kraftiga utbyggnad av kapitalvaruindustrien, som försiggått under en relativt kort tidsperiod.

Leninism och stalinism.

Sovjetstatens ledning, som ursprungligen hade dominerats av intellektuella marxistiska revolutionärer, vilka ansågo sig vara pionjärer i en världsomspännande revolutionär rörelse, fick från 1926 en mera nationell inriktning. Lenin hade avlidit den 21 januari 1924. Mellan 1924 och 1926 framträdde Stalin som den odisputable ledaren av en nationell kommunism och av den typ av ekonomisk planhushållning, som har karakteriserat Sovjet alltsedan kungörandet av den första 5-årsplanen år 1928.

Det är av grundläggande betydelse för en riktig förståelse av den nuvarande fasen i Sovjets utveckling att skilja den första revolutionära periodens abstrakta kommunistiska teorier från det system av ekonomisk kontroll, som för närvarande praktiseras i Sovjet. Det var den kommunistiska

eller den leninistiska revolutionen, som möjliggjorde den nuvarande uppbyggnaden och ledningen av näringslivet i Sovjet; men det nuvarande systemet är ingalunda identiskt med det som såg dagen under revolutionen. Flera av den teoretiska kommunismens grundläggande principer ha modifierats eller helt fått ge vika för en mera realistisk samhällsuppfattning. Så har t.ex. likalönsprincipen ersatts av ett mycket differentierat ackordslönesystem, som skapat stora inkomstskillnader och bl.a. haft till följd, att det från början eftersträvade klasslösa samhället icke kunnat förverkligas. Försöken att införa en penninglös ekonomi ha såsom tidigare nämnts likaledes måst uppgivas. De som icke varit i stånd att följa med utvecklingen, ha ersatts av anhängare, som insett behovet av de förändringar i organisationen och kontrollen, som senare ha skett. De officiella talesmännen för den nya partilinjen ha icke låtit många av den teoretiska kommunismens slagord gå förlorade; men de ha omtolkat dem och använt dem till att stödja en helt ny rad av kontrollåtgärder, vilka varit mera framgångsrika än dem som skapades av den akademiska kommunismen. Det är detta system, som kanske hellre bör kallas stalinism, än kommunism, marxistisk socialism eller leninism, som råder i Sovjet av i dag.

Industriproduktionen från första till fjärde 5-årsplanen.

Läget före den första 5-årsplanen.

År 1929, elva år efter det att den nuvarande ryska regimen hade kommit till makten, hade Sovjetryssland i industriellt hänseende icke nått mycket längre än det tsaristiska Ryssland år 1913. Fastän Ryssland med avseende på folkmängd och troligen även råvarutillgångar var bättre ställt än USA, England och Tyskland, tålde dess industriella produktion knappast någon jämförelse med dessa länders. I förhållande till USA, som vid en jämförelse beträffande folkmängd och råvarutillgångar kommer Ryssland närmast, var den sovjetryska industriproduktionen i varje fall obetydlig och nådde blott upp till några få procent av den amerikanska. Trots att den sovjetryska industriproduktionen kvantitativt var den femte i världen, befann den sig, när hänsyn tas till folkmängden, blott i sitt första utvecklingsstadium.

Utvecklingsmöjligheterna voro dessutom icke särskilt lovande. Industriens tyngdpunkt låg vid slutet av 1920-talet på konsumtionsvaruindustrierna, varemot kapitalvaruindustrierna spelade mycket liten roll. Medan produktionen av rena konsumtionsvaror såsom ylle- och bomullstyger år 1929 utgjorde respektive 28 och 31 % av den amerikanska produktionen samma år, nådde produktionen av stål blott upp till 9 % av den amerikanska och kol- och elektricitetsproduktionen till respektive 7 och 4 %. Den rena kapitalvaruindustrien låg ännu lägre. Sålunda var t.ex. produktionen av verktygsmaskiner blott 3 % av den amerikanska. De ur expansions-synpunkt strategiska kapitalvaruindustrierna voro år 1929 så outvecklade, att de icke ens voro i stånd att täcka konsumtionsvaruindustriernas, jordbrukets och transportväsendets normala ersättningsbehov och långt mindre att täcka en expanderande industris kapitalvarubehov. Varken produktionen av maskiner eller råvaror var vid denna tidpunkt tillräcklig för att möjliggöra en snabb industrialisering.

Läget år 1937 efter andra 5-årsplanen.

År 1929 stod man inför valet mellan att antingen under några år reducera konsumtionen och i stället koncentrera alla krafter på kapitalvaruproduktionen för att därigenom skapa en grund för en senare utvidgning även av konsumtionsvaruproduktionen, eller att jämsides med en något mindre forcerad utbyggnad av kapitalvaruindustrierna taga något mera hänsyn

till konsumtionsintressena genom att också offra betydande produktionsresurser på en utvidgning av konsumtionsvaruproduktionen. Man valde det första alternativet, varigenom industrialiseringspolitiken under 5-årsplanerna i första hand kom att ta sikte på kapitalvaruindustrierna.

Detta förhållande avspeglar sig tydligt i investeringspolitiken under de olika 5-årsplanerna. Av de stora summor, som nedlades i industriella investeringar, gick blott en ringa del till den egentliga konsumtionsvaruindustrien. Sålunda föllo exempelvis i de tre första 5-årsplanerna cirka 50 % av investeringarna på de egentliga kapitalvaruindustrierna, knappt 20 % på transportväsendet, 10-20 % på jordbrukets mekanisering och blott 7-8 % på konsumtionsvaruindustrierna.

Denna ensidiga betoning av kapitalvaruindustrierna under större delen av 1930-talet satte tydliga spår i den industriella strukturen. Såsom framgår av nedanstående tabell hade kapitalvaruindustrierna år 1937, d.v.s. vid slutet av den andra 5-årsplanen, gjort mycket väsentliga framsteg. Produktionen av verktygsmaskiner hade nått upp till över hälften och kol- och elektricitetsproduktionen till cirka 25 % av 1929 års amerikanska produktion, under det att ställningen för de egentliga konsumtionsvarorna, representerade av ylle- och bomullstyger, var praktiskt taget oförändrad. Allt som allt anses den ryska industriproduktionen år 1937 ha utgjort 1/3 av den amerikanska år 1929. Senare ryska meddelanden omtala, att produktionen av verktygsmaskiner år 1940 tangerade den amerikanska produktionen år 1929, att stål-, elektricitets- och kolproduktionen hade nått upp till omkring 40 % av den amerikanska, och att ylle- och bomullsproduktionen hade börjat att stiga väsentligt. I varje fall råder intet tvivel om att den ryska industrien år 1939 hade nått ett gott stycke vidare mot USA:s produktionsnivå, än fallet var år 1937.

Sovjetrysk produktion i procent av USA:s 1929-produktion

	1929	1932	1937
Bomullstyger	31	27	36
Ylletyger	28	25	29
Kol	7	12	23
Elektrisk kraft	4	9	24
Stål	9	10	31
Verktygsmaskiner	3	24	55

Befolkning 1939: Sovjet 170 milj., USA 133 milj.

Målsättningen år 1937: en fyrdubbling av produktionen under loppet av 15 år (15-årsplanen).

Slutet av 1930-talet var i flera avseenden en avgörande vändpunkt i den ryska industrialiseringsprocessen. Det hastiga utbyggandet av kapitalvaruindustrien under de två första 5-årsplanerna hade omkring år 1937 skapat en gynnsam utgångspunkt för fortsatta industriella framsteg. År 1939 uppgick kapitalvaruindustriens produktion nämligen till ungefär $\frac{2}{3}$ av den amerikanska år 1929, medan konsumtionsvaruproduktionen sannolikt låg något under 50 % av den amerikanska sistnämnda år. Icke minst för konsumtionsvarornas vidkommande fanns det därför orsak att räkna med stora produktionsökningar. Att målet för de kommande 15 årens produktionspolitik från år 1937 och framåt sattes utomordentligt högt är mot denna bakgrund naturligt. För kapital- och konsumtionsvaruindustriernas gemensamma vidkommande planerade man, att Sovjet år 1952 skulle ha hunnit ifatt "de mest framskridna kapitalistiska länderna". Närmare definierat var målet att senast år 1952 uppnå eller överträffa de amerikanska produktionsresultaten år 1929, som ju var ett rekordår för produktionen före andra världskriget men som numera har överträffats med icke mindre än 75 % (1946). De sovjetryska myndigheterna voro icke tillfredsställda ens med en totalproduktion i höjd med den amerikanska år 1929 utan fördrade även, att produktionen per individ skulle ha nått upp till den amerikanska av år 1929 inom den stipulerade tiden. Då arbetskraftsresurserna år 1929 överstego USA:s med cirka 30 %, blev målet enligt deras mening att till år 1952 nå en totalproduktion, som utgjorde cirka 130 % av USA:s produktion år 1929. Om man tar hänsyn till att den sovjetryska befolkningen under de 15 åren normalt borde ha ökat med cirka 20 % skulle emellertid en produktion som var ungefär 150 % av USA:s år 1929 varit nödvändig för att uppnå detta mål. Då den sovjetryska produktionen år 1937 utgjorde $\frac{1}{3}$ av USA:s produktion år 1929, skulle den enligt myndigheternas målsättning med andra ord fyrdubblas inom loppet av femton år. Detta skulle betyda en produktionsökning per år med 8 à 9 %. Till jämförelse kan nämnas, att man i de väst- och nordeuropeiska länderna under mellankrigstiden hade en årlig produktionstillväxt av normalt 2,5 - 3 %. Utan närmare kännedom om förhållandena skulle en sådan produktionstillväxt icke synas ligga inom möjligheternas gräns, och då planerna på sin tid framlades, skänktes de heller icke någon större tilltro från utländsk sida.

Ökningen av totalproduktionen till 130 % av den amerikanska produktionen år 1929 betyder naturligtvis icke, att den sovjetryska produktionen vara för vara skulle överstiga den amerikanska med 30 %. Från sovjetrysk sida har man kraftigt betonat, att man eftersträvar en sammansättning av produktionen, som i högre grad än den amerikanska lägger vikt vid kapitalvaruindustrierna och därför besitter ännu större expansionskraft än den amerikanska produktionsapparaten. Enligt sovjetrysk uppfattning är exempelvis den amerikanska personbilsindustrien starkt överdimensionerad.

Vad detta sovjetryska produktionsmål för år 1952 betydde i absoluta tal framgår av nedanstående tabell över enskilda viktigare produktionsområden. De däri angivna varorna ge blott en ofullständig, men sannolikt representativ bild av de krav, som den sovjetryska 15-årsplanen ställde på produktionsapparaten.

Produktionsmålet för år 1952 jämfört med 1937 års produktion.

	1937	1952
Elektricitet, miljarder kWh	36,4	200
Kol, miljoner ton	128	598
Järnmalm, miljoner ton	27	100-120
Stål, miljoner ton	18	70-80
Bomullsförbrukning, miljoner ton	0,62	2,25
	1937	1952
Järnvägstrafik, miljarder ton-kilometer	355	1.200
Järnvägslinjer, km	85.000	145.000

Sovjetrysslands möjligheter att förverkliga 15-årsplanen.

Möjligheterna till en snabb sovjetrysk industrialisering fram mot en amerikansk nivå måste i första hand bedömas med utgångspunkt från en redogörelse för vissa grundläggande ekonomiska förutsättningar. På grundval av de i litteraturförteckningen anförda källorna skall därför här ges några uppgifter, som kunna ge en uppfattning om frågan huruvida Sovjetryssland är i besittning av tillräckliga förutsättningar i form av råvarutillgångar, arbetskraft, hemmamarknad och transportmöjligheter.

Råvarutillgångarna torde icke utgöra något hinder för att Sovjetryssland går i kapp och förbi USA, vad beträffar den industriella produktionens omfattning. Av en sovjetrysk sammanställning för år 1938, som återges här nedan, framgår, att Sovjetryssland är mindre välförsett än USA med kol och fosfor men är bättre ställt på övriga viktiga råvaruområden. Det asiatiska Ryssland rymmer dessutom ännu avsevärda, dolda råvarutillgångar.

	Sovjetryssland	U.S.A.
Kol, miljarder ton	1.654	3.485
Olja, miljoner ton	4.679	1.861
Vattenkraft, miljoner kW	280	82
Skogsområden, miljoner har	610	243
Torv, miljarder ton	151	13
Järnmalm, miljarder ton	267	94
Manganmalm, miljoner ton	785	5
Fosfor och apatit, miljoner ton	3.788	7.371

Med hänsyn till de produktionstekniska fördelar, som en betydande hemmamarknad medför, vilken tillåter produktion i stor skala, är Sovjetryssland med en förkrigsbefolkning på cirka 170 miljoner lika gynnsamt ställt som USA med dess 133 miljoner (1939). Marknaden är tillräckligt stor för att skapa sådana fördelar, som härröra från stora industriella anläggningar och långt gående specialisering inom olika enskilda produktionsgrenar.

Betydligt vanskeligare är Sovjetrysslands ställning vad transportväsendet beträffar. Varken Moskva- eller Leningraddistriktet med sina stora maskinindustrier rymma tillräckliga mängder av järn och kol. Urals stora gruvdistrikt, dit nu en stor del av rustningsindustrien har koncentrerats, har mycket stora järnfyndigheter men mycket litet kol. Det stora koldistriktet i Kusnetsk i Västsibirien har blott få malmtillgångar. Kaukasus förser praktiskt taget hela Sovjet med olja, och den allra största delen av träförbrukningen måste täckas från de fjärran liggande nordryska skogsdistriktet. På det hela taget äro avstånden mellan råvarufyndigheterna och förbrukningsställena mycket stora, och det ryska transportbehovet är därför ganska betydande. Medan den ryska industriproduktionen år 1937 utgjorde cirka 1/3 av den amerikanska år 1929, var godstrafiken på de ryska järnvägarna år 1937 2/3 av den amerikanska år 1929.

På transportväsendets område är Sovjetrysslands ställning sålunda ganska ogynnsam, även till följd av att möjligheterna till flodtransport äro så begränsade. Genom en omfattande kanalisering av de ryska floderna räknar man dock med att kunna minska transportsvårigheterna något, liksom ett intensivt arbete på att skapa en större självförsörjning med råvaror i de enskilda landsdelarna skulle minska transportbehovet ytterligare en del. I det stora Uralområdet ha undersökningar under de senare åren bragt en del nya kolförekomster i dagen, så att detta stora industridistrikts behov av koltillförsel från andra fjärranliggande områden sannolikt kommer att bli mindre i framtiden.

Genomförandet inom en så kort tidsperiod av en plan av så gigantiska mått som den sovjetryska 15-årsplanen förutsätter emellertid en sådan tillväxttakt, som icke ens den allra gynnsammaste råvaru- och transportsituation kan garantera. Hastigheten i produktionstillväxten är ju närmast bestämd av det tempo, vari arbetskraften kan utbildas och tillföras industrien och arbetseffektiviteten ökas, samt av den hastighet, varmed tekniken kan utvecklas och kapitalbildningen försiggå.

Anskaffningen av nödvändig arbetskraft är kanske trots det stora befolkningsmaterial, som myndigheterna ha till sitt förfogande, den allra besvärligaste uppgiften. De miljoner arbetare, som en realisering av 15-årsplanen kräver för industriens räkning, kunna icke rekryteras inom stadsnäringarna utan måste i betydande omfattning hämtas från jordbruket. Anskaffandet av den nödvändiga industriella arbetskraften är därför icke blott en fråga om att inom en begränsad tidsperiod bibringa miljoner kolchosbönder de nödvändiga tekniska färdigheterna, utan förutsätter också att det ryska jordbruket över huvud taget kan frigöra arbetskraft i större utsträckning utan kännbara konsekvenser för produktionen av jordbruksalster. I Sovjetunionen var ännu år 1937 60 % av befolkningen sysselsatt med jordbruk mot blott cirka 20 % i USA år 1929. Om Sovjetunionen till år 1952 skulle nått upp till den amerikanska industriproduktionen, hade det blivit nödvändigt för jordbruket att avstå cirka 2/3 av sin arbetskraft. Det är uppenbart, att en sådan åderlåtning av jordbrukets arbetskraft icke är genomförbar. Det måste dock erinras om att en relativt stor del av den amerikanska befolkningen sysslar med andra yrken, som ej ha med den egentliga produktionen att göra, medan en relativt större del av befolkningen i Sovjetryssland sysslar med produktion i snärvare bemärkelse. För att nå upp till en industriell sysselsättning, som svarar mot den amerikanska, är det därför icke nödvändigt, att jord-

bruksproduktionens andel i befolkningen minskas så mycket som i USA, och den nödvändiga arbetskraftsförsörjningen för den ryska industrien förutsätter därför heller icke ovillkorligt en så kraftig reduktion av jordbruksbefolkningen, som man skulle kunna tro vid en direkt jämförelse med befolkningens yrkesfördelning i USA. Mot slutet av 1930-talet fanns dessutom en betydande latent arbetslöshet i det ryska jordbruket genom att det starkt mekaniserade kollektivjordbruket blott lade beslag på én ringa del av arbetskraften. Kolchosbönderna nedlade sålunda en oproportionerligt stor arbetsmängd på sina små privata jordlappar.

Det är emellertid icke tillräckligt, att Sovjetryssland försäkras sig om en procentuellt sett lika stor industriarbetareklass som USA. För att nå det fastställda produktionsmålet måste också produktionseffektiviteten per arbetare nå upp till den amerikanska nivån, vilket år 1937 skulle ha inneburit, att den ryska produktionseffektiviteten under 15-årsperioden 1937-1952 hade måst fördubblas.

Vid en bedömning av frågan huruvida en sådan produktivitetsstegring ligger inom möjligheternas gräns måste det erinras om att produktionseffektiviteten dels är bestämd av de tillgängliga produktionsresurserna, dels av den enskilde arbetarens personliga arbetseffektivitet. En väsentlig produktivitetsstegring kommer automatiskt att följa med en snabb mekanisering av industriproduktionen, oberoende av om den personliga arbetseffektiviteten följer med uppåt. Härtill kommer emellertid, att det sovjetryska undervisningsväsendet år efter år torde höja den allmänna bildningsnivån och därmed säkra en icke obetydlig ökning av den personliga arbetseffektiviteten. Med hänsyn såväl till dessa förhållanden som till den obestriddigt snabba förbättringen av produktionstekniken ha utländska bedömare numera rätt allmänt kommit till slutsatsen, att det kanske icke var alldeles uteslutet, att den sovjetryska produktionseffektiviteten skulle haft möjlighet att år 1952 nå upp till den amerikanska nivån år 1929.

Sammanfattningsvis kan sägas, att de sovjetryska planerna av år 1937 enligt allmän uppfattning knappast voro orimliga utan vilade på ett visst reellt underlag. Det fanns i varje fall icke omständigheter, som med visshet uteslöto, att den sovjetryska industriproduktionen inom loppet av ett antal år skulle ha kunnat uppnå och passera den amerikanska nivån. De materiella och befolkningsmässiga resurserna voro i varje fall fullt ut tillräckliga. Det kan däremot synas tvivelaktigt, om det fastställda produktionsmålet kunnat realiseras på så kort tid som 15 år.

Möjligheterna att realisera 15-årsplanerna intill 1960.

Redan innan Sovjetryssland drogs in i kriget stod det emellertid klart, att 15-årsplanen icke skulle kunna realiseras inom den utsatta tiden. Under de sista åren före krigets utbrott blev den nämligen helt åsidosatt till förmån för en intensiv rustningsproduktion, och under själva krigsåren inriktades ju alla krafter på att täcka själva krigföringens behov. Sovjetryssland gör sig i dag heller icke några illusioner om att kunna nå upp i jämnhöjd med USA vad produktionsförmågan beträffar till 1952. Vad man i bästa fall hoppas på är att uppnå det tidigare uppställda produktionsmålet med den försening, som fyra års krigsförberedelser och fyra års krigföring har medfört. Produktionsproblemet av i dag är med andra ord en fråga om huruvida landet har möjlighet att inom femtonårsperioden från krigsslutet år 1945 och fram till år 1960 fyrdubbla sin produktion av år 1937 och därmed nå en totalproduktion av 130 % av USA:s produktion år 1929.

Vid en analys av de ryska produktionsmöjligheterna under perioden fram till 1960 måste man vid sidan av vad som ovan diskuterats i första hand taga hänsyn till de förluster av produktionsresurser, som ockupationen och ödeläggelserna i västra och södra Sovjetryssland medförde. Häremot måste man sedan väga den ökning av produktionskapaciteten i de obesatta delarna av landet, som uppnåtts såsom en följd av evakueringen av produktionsmedel från de ockuperade områdena, nyinvesteringarna i de östra delarna, ökningen av arbetseffektiviteten och slutligen också det redan under kriget ganska långt framskridna återuppbyggnadsarbetet i de efter hand befriade områdena. Genom en sammanställning av dessa motsatta tendenser borde det vara möjligt att skapa sig en bild av den sovjetryska produktionskapaciteten vid krigets slut och därmed också av Sovjetrysslands framtida produktionsmöjligheter. Det måste dock understrykas, att det officiella sovjetryska informationsmaterialet är ganska sparsamt förekommande, varför mer eller mindre välgrundade gissningar måste intaga en framskjuten plats i varje prognos för det framtida produktionsläget.

Ödeläggelserna.

Ockupationen av västra och södra Sovjetryssland träffade produktionen mycket hårt. I dessa områden ligger sedan gammalt den ryska industriens tyngdpunkt, och även om man under de närmaste åren före kriget av strategiska skäl koncentrerade nyinvesteringarna till de östligare och säkrare delarna av landet, måste förlusten av områden såsom Le-

ningrad-distriktet, Vitryssland, Ukraina och Donetzområdet få allvarliga följder.

Hårdast träffad blev järn- och kolproduktionen, som till största delen befann sig inom ockupationsområdet, företrädesvis i östra Ukraina, på Krim och i Tula-, Rostov- och Stalingrad-distrikten. Enligt den officiella statistiken befann sig år 1937 60-65 % av såväl järn- som stålproduktionen inom dessa områden. Vid krigsutbrottet hade detta procenttal sannolikt sjunkit något, men det kan anses såsom säkert, att i varje fall något över hälften av produktionskapaciteten för järn och kol gick förlorad till följd av ockupationen. Även andra industrigrenars lokalisering måste ha berett den sovjetryska krigsekonomin stora svårigheter. Den kemiska industrien, som var koncentrerad till Ukraina, gick till stor del förlorad, och av cementproduktionen låg omkring 50 % i Ukraina och Nordkaukasus. Av kraftproduktionen svarade Ukraina och Vitryssland ensamma för nästan 30 %, och betydande anläggningar lågo i närheten av Leningrad, väster om Moskva och i andra delar av det ockuperade området. Även livsmedelsindustriens tyngdpunkt låg i västra och södra Ryssland.

Av avgörande betydelse var däremot det förhållandet, att maskinindustrien i så hög grad var koncentrerad till det centrala Sovjetryssland i Moskva och till trakterna öster därom och därför blev oberörd av ockupationen. Största delen av sågverksindustrien låg också utanför ockupationsområdet, och detsamma gällde oljeproduktionen samt koppar- och blyproduktionen. Även textilindustriens kapacitet förblev till större delen intakt. Allt som allt voro emellertid förlusterna svåra nog, i synnerhet därför, att den viktiga järn- och kolproduktionen blev så hårt träffad. Det är sannolikt, att i varje fall cirka 40 % av den samlade industriella kapaciteten befann sig i de ockuperade delarna och därför till största delen gingo förlorade under kriget och sålunda vid krigsslutet voro svårt härjade till följd av tyskarnas systematiska ödeläggelse.

Evakueringen.

En icke oväsentlig del av ockupationsområdets produktionskapacitet blev tack vare omfattande evakueringar av värdefullt produktionsmaterial bevarad. Evakueringen österut påbörjades redan före kriget, då en rad elektrotekniska fabriker flyttades från Vitryssland och Leningrad-distriktet till Ural och Västsibirien. Evakueringarna, som speciellt omfattade maskinindustrien, synas på det hela taget ha varit

förberedda i detalj långt före krigsutbrottet och kunde därför genomföras utan alltför stora besvärligheter och i mycket stor omfattning. Enligt sovjetryska källor utgjorde maskinproduktionen i Ural år 1942 70 % av den totala produktionen mot 40 % året dessförinnan.

Expansionen i öster.

De förluster, som ockupationen medförde, blevo i övrigt delvis kompenserade redan under kriget genom omfattande nyinvesteringar i landets östra delar. Som väntat ha dessa investeringar i synnerhet gällt järn- och kolproduktionen samt kraft- och aluminiumproduktionen (de produktionsgrenar som blevo särskilt utsatta i västra Sovjetryssland). Redan före år 1945 hade man således nyanlagt icke mindre än 10 stora masugnar, 43 martinugnar och 21 valsverk. Nya stora järnindustricentra växte under kriget upp i Transkaukasien, i fjärran östern samt i Ural och Centralsibirien. I Ural och Västsibirien igångsattes brytning i en mängd nya stora kolgruvor.

Men det var icke blott järn- och kolproduktionen, som blev utbyggd i de östra delarna. En helt ny aluminiumindustri har vuxit fram i mellersta Ural, delvis med hjälp av evakuerat material från Ukraina. Mangannalmsgruvorna vid Nikopol i Ukraina ha blivit ersatta genom utnyttjande av manganförekomster i Kasakrepubliken, och vad oljeproduktionen beträffar blevo de ödelagda anläggningarna i Maikop i Nordkaukasus i någon mån kompenserade av en till omfattningen obekant produktionsexpansion inom Baku-området och inom de nya oljeområdena mellan Volga och Ural.

Trots betydande produktionsökningar i östra Sovjetryssland och Sibirien var det självfallet icke möjligt att ens tillnärmelsevis kompensera de förluster, som uppstått genom ockupationen av de västra och södra delarna av landet. Även om stålproduktionen i de obesatta områdena enligt sovjetryska källor steg med 43 % och valsjärnsproduktionen med 45 % från 1940 till 1944, kunde detta blott i ringa utsträckning avhjälpa den produktionsförlust på 65 % av den samlade järn- och stålproduktionen, som uppkommit genom den tyska ockupationen av västra Sovjetryssland. I jämförelse med förluster om 65 % av den totala kol- och koksproduktionen blir exempelvis betydelsen av en nästan 100-procentig ökning av koksproduktionen i de östra delarna ganska obetydlig. Vad oljeproduktionen beträffar var situationen likartad, eftersom expansionen i öster icke på långt när förmådde kompensera krigsförlusterna i Nordkaukasien jämte den kraftiga produktionsminskning vid Baku-fälten, som föranletts av inställda borrh-

ningar under krigsåren.

Återuppbyggnadsarbetet.

Återuppbyggnadsarbetet i de ockuperade områdena tog emellertid sin början långt före krigets slut. År 1945 stodo redan betydande delar av västra och södra Sovjetrysslands tidigare produktionskapacitet redo att delta i förverkligandet av de nya produktionsplanerna.

Arbetet koncentrerades naturligt nog på järn- och kolproduktionen. I anslutning härtill nedlade man vidare stor energi på att få igång kraftproduktionen. Jordbruket, bostadsbyggandet, livsmedels- och andra konsumtionsvaruindustrier kommo däremot i andra hand.

Produktionskapaciteten i västra och södra Sovjetryssland nådde givetvis långt ifrån upp till förkrigsnivån, men återuppbyggnadsarbetet samverkade med krigsårens produktionsexpansion i de obesatta områdena till att förlusten i samlad produktionskapacitet vid krigsslutet trots alla ödeläggelser nedbragtes till mera måttliga proportioner.

Om läget inom olika industrigrenar vid krigsslutet kan man dra vissa slutsatser genom att studera de officiella uppgifterna rörande de tidpunkter då de olika industrierna beräknades kunna uppnå förkrigsnivån.

Järnindustrin: stål	1948
tackjärn	1949
Kolindustrin	1946
Oljeindustrin	1949
Kraftproduktionen	1946
Maskinproduktionen	1946 ¹⁾
Pappersproduktionen	1948

- 1) Uppgiften avser civil maskinproduktion. Inräknas även maskinindustriens produktion för militära ändamål torde produktionsresultatet vid krigsslutet ha legat över motsvarande för år 1940.

Industriens ställning vid krigsslutet.

Vid en sammanställning av Sovjetrysslands industriella produktionsresurser vid krigsslutet får man följande bild: Den illa utsatta järnindustrin låg sannolikt åtskilliga 10-tal procent under förkrigsnivån. Detsamma var förhållandet med oljeindustrin. Kolindustrin hade i större utsträckning men dock icke fullt nått upp till förkrigsnivån, vilket också gällde kraftproduktionen. Den viktiga maskinindustrin hade re-

dan passerat 1940 års siffra, om man räknar med den militära produktionen, men låg givetvis avsevärt under denna, om man endast avser den civila produktionen. Konsumtionsvaruindustrierna lågo ännu 10-20 % under förkrigsnivån. Mycket tyder således på att Sovjetrysslands industriella produktionsapparat redan vid krigsslutet i viss utsträckning hade reparerat produktionsförlusterna från ockupationen, vilka utgjorde 30-40 % av produktionskapaciteten.

Förändringar i industriens struktur under kriget.

Även om den totala industriella produktionskapaciteten icke låg alltför mycket under förkrigsnivån, är det icke säkert, att produktionsmöjligheterna år 1945 voro lika gynnsamma som år 1937. Försörjningen med kol och järn kommer otvivelaktigt att tvinga de sovjetryska myndigheterna till vissa begränsningar i hela den metallbearbetande industriens utveckling. Man får på det hela taget anta, att den ryska produktionsapparaten i viss mån har blivit disproportionerad till följd av att ödeläggelserna och takten i återuppbyggnads- och expansionsarbetet inom de olika industrigrenarna ha varit rätt olikartade, men det är å andra sidan också möjligt, att Sovjetryssland genom import kan avlägsna några av de trånga passager i produktionsprocessen, som denna disproportionalitet kan ha framkallat. Det största problemet gäller här åter kol- och järnförsörjningen. Kan man genom import avhjälpa den rådande knappheten på kol och järn? Svårigheterna att ordna denna försörjning förklara sannolikt delvis det ryska intresset för stålverken i Ruhr och kolleveranser från Polen.

Extraordinära behov.

Även om Sovjetryssland förmått återställa sin förkrigsproduktionsapparat, står det inför uppgiften att avhjälpa krigets väldiga skador på andra områden. Under de kommande åren komma utomordentligt stora krav att ställas på byggnadsverksamheten och byggnadsämnesindustrien, om förkrigstidens bostadsstandard skall kunna återupprättas inom överskådlig framtid. Väsentliga utvidgningar erfordras likaså inom sko- och textilindustrierna. Det är med andra ord angeläget, att väsentligt flera produktionsresurser offras på täckandet av konsumtionen, och att sålunda produktionsmedelsindustrierna beskäras i motsvarande grad. Detta är inte minst viktigt ur den synpunkten att konsumtionsnivån måste höjas för att medge en ökad arbetseffektivitet. Slutligen är produktionsmaskineriet självfallet illa medfaret efter att ha varit intensivt utnyttjat i fyra år utan normala underhålls- och ersättningsmöjligheter. Även om kapitalvaruindustrierna när-

ma sig förkrigskapaciteten, kommer expansionstempot likväl till en början att bli mindre än före kriget, då en del av kapaciteten nu måste tagas i anspråk för täckande av stora reinvesteringsbehov.

Skadestånd och krediter.

Det finns dock också omständigheter, som peka i positiv riktning och öka chanserna att inom den kommande 15-årsperioden kunna realisera det år 1937 fastställda produktionsmålet. Från Rumänien, Ungern, Italien och Finland kommer Sovjetunionen att mottaga skadestånd under de kommande åtta åren på cirka 1.2 miljarder dollar enligt 1938 års priser. Från Tyskland gör Sovjetunionen anspråk på ett skadestånd om totalt 10 miljarder dollar, vilket belopp redan i stor utsträckning har börjat inbetalas i form av industriell utrustning, som nedmonteras och föres till Sovjetryssland, som dessutom betingat sig betalning ur den löpande tyska produktionen. Om man verkligen lyckas indriva en betydande del av dessa skadeståndsfordringar, komma de att utgöra ett väsentligt tillskott till förverkligandet av produktionsansträngningarna. Härutöver kommer man kanske att kunna få ytterligare hjälp genom krediter från utlandet.

De sovjetryska produktionsplanerna av år 1946.

Sedan de sovjetryska myndigheterna under månaderna efter krigsslutet haft tillfälle att i detalj göra upp en industriell status och framtidsplanerna fastställts och offentliggjorts, har det visat sig, att produktionsplanerna från år 1937, om än med vissa modifikationer, åter ha uppställts såsom mål. I februari 1946 antyddes nämligen från officiell rysk sida, att industriproduktionen under loppet av femton år skulle ökas med minst 200 %, varigenom den skulle komma att höjas över USA:s produktionskapacitet år 1929 och ta ett stort steg mot den amerikanska produktionskapaciteten av i dag, som ligger omkring 75 % över 1929 års nivå. Man synes med andra ord utgå från att den industriella produktionsapparatens kapacitet och expansionskraft nu icke alltför mycket understiger den som rådde år 1937.

Att de nya produktionsplanerna dock icke äro alldeles identiska med förkrigsplanerna, framgår av en jämförelse mellan den tredje 5-årsplanen (1938-1942) och den första 5-årsplanen efter kriget (1946-1950).

Rysk produktion i procent av USA:s 1929-produktion

	1937	1942 (Plantal)	1950 (Plantal)
Bomullstyger	36	51	49
Yllestyger	29	48	44
Kol	23	42	45
Elektrisk kraft	24	50	55
Stål	31	49	44
Verktygsmaskiner	55	108	113

Man ser sålunda, att den fjärde 5-årsplanen lägger något större vikt vid en utbyggnad av kapitalvaruindustrierna än fallet var med den tredje 5-årsplanen. Tygproduktionen har således i plansiffrorna för år 1950 sänkts något i förhållande till plansiffrorna för år 1942, medan produktionen av verktygsmaskiner, kol och elektrisk kraft i gengäld ligger något högre. Den omständigheten, att stålproduktionen enligt fjärde 5-årsplanen icke når helt upp i nivå med den tredje, torde uteslutande bero på de stora ödeläggelserna inom järnindustrien. För övrigt vittna de två sifferkolumnerna om att myndigheterna, som under den tredje 5-årsplanen gävo konsumtionsvaruproduktionen något större plats än hittills, nu återgått till den tidigare politiken, som satt uppbyggandet av kapitalvaruindustrierna i främsta rummet, något som i och för sig är rätt anmärkningsvärt. Man kunde efter de umbäranden, som krigsåren medförde för det sovjetryska folket, möjligen väntat större hänsynstagande till konsumtionsintressena, men redan vid framläggandet av den fjärde 5-årsplanen för de högsta sovjetmyndigheterna underströks kraftigt, att konsumenternas behov måste vika för behovet av kapitalvaror under ännu en 5-årsperiod. Ett par exempel kunna illustrera detta. Den planerade produktionen av skodon omfattar sålunda blott drygt ett par per person och år, och produktionen av strumpor och sockor är för år 1950 avsedd att uppgå till 580 miljoner par, vilket är mindre än tre par per person årligen.

När de sovjetryska myndigheterna efter fem krigsår, under vilka konsumtionsvaruproduktionen har varit inskränkt till ett minimum, tilldelat kapitalvaruindustrien en så dominerande plats på konsumtionens bekostnad, måste detta kanske delvis sättas i förbindelse med det livliga handelsutbyte, som är på väg att utveckla sig med de östeuropeiska staterna inom eller bakom den ryska ockupationszonen. Överenskommelser ha redan träffats

om en omfattande import av textilvaror från dessa länder, vilkas industrier huvudsakligen just äro lätta konsumtionsvaruindustrier. Den stora textilindustrien i Lodz i Polen, som ursprungligen var baserad på den ryska marknaden och därför under mellankrigsåren befann sig i kronisk depression, arbetar sålunda i stor utsträckning med ryska order, och åtskilligt tyder på att Sovjetryssland under de närmaste åren har för avsikt att täcka en del av sitt konsumtionsvarubehov genom import från gränsstaterna i väster. I synnerhet om de tyska industricentra i Sachsen definitivt dragas in i detta handelsutbyte, kommer sålunda den sovjetryska försörjningen med konsumtionsvaror sannolikt att bliva långt rikare än de egna produktionsplanerna antyda.

Den utpräglade inriktningen på kapitalvaruindustrierna avspeglar sig särskilt tydligt i de planlagda investeringarna för de kommande fem åren. För s.k. centraliserade investeringar ha avsatts 250 miljarder rubel. Härav faller icke mindre än 55 % på industrien och därav på kapitalindustrierna cirka 50 %. På transportväsendet faller 15 %, på jordbruket drygt 5 % (vartill kommer kolchosernas självfinansierade investeringar med 40 milj. rubel), och på bostadsbyggandet cirka 15 %. Trots den otillräckliga försörjningen med konsumtionsvaror och trots att det överallt i det tidigare ockuperade Sovjetryssland råder en kännbar bostadsbrist, omfattar investeringar i konsumtionsvaruindustri och bostadsbyggande omkring 15 % av de totala investeringarna. Till jämförelse kan nämnas, att i Sverige gick på 1930-talet cirka 25 % av de totala investeringarna enbart till bostadsbyggande.

Målsättningen i den fjärde 5-årsplanen belyses även av nedanstående tabell som ger en uppfattning om de resultat man räknat med att kunna uppnå intill år 1950.

	Plansiffror, ¹⁾ för år 1950		Ökning i förh. t.1940 (%)
Nationalinkomst (netto)	177	mrd.rub.	38
Total handelsomsättning	275	mrd.rub.	28
Antal arbetare och anställda	33,5	milj.	23
Lönesumma	252	mrd.rub.	48

1) Samtliga värdesiffror äro uträknade på basis av 1926-27 års prisnivå.

		Plansiffror ¹⁾ för år 1950	Ökning i förh. t.1940 (%)
<u>Industriproduktion</u>			
Bruttoproduktionens värde	205	mrd.rub.	48
Tackjärn	19,5	milj.t.	35
Obearbetat stål	24,4	milj.t.	35
Kol	250	milj.t.	51
Petroleum	34,4	milj.t.	14
Syntetisk bensin	0,9	milj.t.	?
Elektricitet	82	mrd.kWh	70
Maskiner	-		100
Automobiler	0,5	milj.styck	240
Cement	10,5	milj.t.	80
<u>Jordbruksproduktion</u>			
Spannmål	127	milj.t.	7
Sockerbeter	26	milj.t.	22
Bomull	3,1	milj.t.	25
Lin	0,8	milj.t.	39
<u>Transportväsen</u>			
Totalvarutransport	657,5	mrd.t-km.	36
Handelsflotta	3,6	milj.brt.	2)

- 1) Samtliga värdesiffror äro uträknade på basis av 1926-27 års prisnivå
- 2) Den ryska handelsflottans förkrigstonnage omkring 1,3 milj. brt.

Industriens lokalisering.

Investeringspolitiken ger en fingervisning också om den sovjetryska industriens framtida lokalisering. Av de "centraliserade" investeringarna på 250 miljarder rubel under åren 1946-50 äro blott 115 miljarder avsedda för återuppbyggnad och utvecklande av de ödelagda distrikten i de västra och södra delarna, medan återstoden av beloppet går till de nya industrierna i öster. Denna fördelning synes visa att den förskjutning av industrien österut som ägt rum i samband med evakueringen och krigsexpansionen kommer att bibehållas, och att man icke kommer att göra något allvarligt försök att återställa den tidigare lokaliseringen, även om en rad nya storföretag planeras längst i väster.

Denna lokaliseringstendens lovar icke gott för möjligheterna av ett mera intimt ekonomiskt samarbete med det övriga Europa. Sovjetunionen har visserligen etablerat ett ganska omfattande varubyte med de ryskockuperade delarna av Östeuropa, där ryska råvaror undergå industriell bearbetning, och Sovjetunionen har även i övrigt gett uttryck för något större intresse än tidigare att utvidga sina utländska handelsförbindelser. Men om detta vaknande intresse för utrikeshandeln blott är av temporär karaktär och icke blott bestämd av aktuella återuppbyggnadssvårigheter, är omöjligt att avgöra. Den nya 5-årsplanen ger inga upplysningar om vilken utrikeshandels roll kommer att bli under de kommande åren, och det är därför ännu oklart, om Sovjetunionen kommer att följa en autarkisk linje eller inlåta sig på större handelsutbyte med utlandet.

Fjärde 5-årsplanens första år.

Produktionsresultatet under fjärde 5-årsplanens första år ger en klar antydning om de stora svårigheter som äro förbundna med planens genomförande. Vad kapitalvaruindustrien beträffar förefaller det sålunda tydligt, att framförallt bristen på metall varit mycket besvärande under år 1946. Mot slutet av året synes emellertid kolförsörjningen, som icke utvecklats i överensstämmelse med programmet ha blivit det svåraste problemet. Kol- och metallproduktionens utveckling i förhållande till övriga industrigrenar framgår av följande sammanställning:

	Produktionsökning 1945-1946 %
Kolproduktionen	10
Tackjärnsproduktionen	12
Stålproduktionen	9
Valsgodsproduktionen	13
Oljeproduktionen	12
Maskinproduktionen i genomsnitt	50
Traktorproduktionen	72
Produktionen av bomullstyg	17
Produktionen av yllestyg	30
All civil produktion	20

För konsumtionsvaruindustriens vidkommande torde svårigheterna under första året ha varit ännu större och en avsevärd eftersläpning i produktionen synes ha förekommit, något som förorsakat viss oro bland de sovjetryska myndigheterna. Generalsekreteraren i kommunistiska partiet Sjdanov yttrade under hösten 1946, att produktionen av konsumtionsvaror främringat en mindre ändring i 5-årsplanen, varigenom beloppet för kapitalinvestering i redan existerande konsumtionsvaruindustrier något höjdes, och det beslöts, att nya företag särskilt inom textil- och skoindustrierna skulle anläggas. Som en följd av den företagna omläggningen tillerkändes den lätta industrien och textilindustrien företrädesrätt till råmaterial, elektricitet och bränsle. Även på ett annat sätt sökte de sovjetryska myndigheterna att vid denna tid avhjälpa de väsentligaste bristerna i försörjningen med konsumtionsvarorna. Man tillät nämligen de privata kooperativa produktionsföreningarna att upptaga viss tillverkning av oundgängliga konsumtionsvaror såsom möbler, skodon och hushållsvaror. Dessa produktionsföreningar erhålla enligt uppgifter allt understöd som är erforderligt från myndigheternas sida och ha fått rättighet att träda i direkt förbindelse med köparna genom upprättande av särskilda försäljningslokaler.¹⁾ Enligt tillgängliga uppgifter synes prishöjningen på varorna i fråga vara fri.

Orsakerna till de svårigheter som yppat sig under första året av den fjärde 5-årsplanen äro givetvis många, men det torde icke råda något tvivel om att bristen på arbetskraft och särskilt skolad sådan utgör ett av de svåraste problemen som sovjetmyndigheterna ha att bemästra.

---

1) Förutom den självständiga ekonomiska faktor, som de kooperativa produktionsföreningarna utgöra i den sovjetryska ekonomien, ha kooperativa konsumtionsföreningar enligt en förordning om "Utveckling av den kooperativa handeln" erhållit rätt att öppna affärslokaler i städerna samt att sälja till personer, som icke äro medlemmar i vederbörande konsumtionsförening, vilket allt tidigare var förbjudet. Dessa föreningar ha jämställts med de statliga affärerna och ha tillagts rätt att sälja också oransonerade varor och alla övriga varor. Den fria marknadens höga priser, vilka få tillämpas i dessa affärer, ha sålunda härigenom sanktionerats av de sovjetryska myndigheterna. Även om näringslivets tyngdpunkt i allt väsentligt fortfarande återfinnes i den statliga sektorn, utgör nämnda föranstaltningar dock ett visst, låt vara ringa, återupplivande av det privata initiativet.

Arbetskraftsproblemet.

Trots det befolkningstillskott om cirka 20 miljoner som Sovjetryssland erhållit genom införlivandet av Balticum, delar av Finland, Polen, Tjeckoslovakien och Rumänien är bristen på arbetskraft synnerligen besvärande. Det säger sig självt, att denna brist i stor utsträckning måste tillskrivas förlusterna under kriget. Såsom framgår av tabellen på sid. 21 skulle Sovjetunionens industri år 1950 sysselsätta 33,5 miljoner arbetare och tjänstemän. Därvid har man räknat med en ökning av antalet anställda med 1,25 miljoner per år. Vid planperiodens början år 1946 var antalet sysselsatta alltså cirka 27 miljoner, vilket är lika mycket som vid andra 5-årsplanens slut år 1937, d.v.s. nio år tidigare. Om man tar hänsyn till att antalet sysselsatta inom industrien före kriget genomsnittligt ökades med en miljon per år och till den ovannämnda folkökningen, står det klart i huru stor utsträckning arbetskraftsbristen framkallats av förlusterna under kriget. Till ytterligare belysning av det sovjetryska arbetskraftsproblemet kan man peka på den omständigheten att medan antalet sysselsatta inom industrien år 1950 skall överstiga 1940 års siffra med endast 3 miljoner, d.v.s. med 10 % skall industriproduktionen samtidigt ökas med närmare 50 %. Det är sålunda ofrånkomligt att en avsevärd ökning av produktiviteten måste ske, om det utstakade produktionsmålet skall kunna uppnås.

Den nuvarande industriella organisationen.

Gosplan.

Praktiskt taget all ekonomisk verksamhet i Sovjetunionen är som bekant i princip helt avhängig av de statliga direktiv, som bl.a. reglerar såväl den industriella verksamheten i dess helhet som produktionen vid de enskilda anläggningarna. Dessa direktiv föreligga främst i 5-årsplanerna, som uppställa huvudmålen och de väntade resultaten under planeringsperioden. I års- och kvartalsplanerna sker vidare en uppdelning på industrigrenar och på enskilda anläggningar.

Gosplan (Statliga planeringskommittén), som sedan 1921 har bibehållit sin ställning som det centrala och högsta planeringsorganet, ehuru dess funktioner och auktoritet inom systemet ändrats under åren, erhåller vid utformandet av planerna allmänna direktiv från kommunistiska partiets centralkommitté, partikongresserna och regeringen. På dessa baserar Gosplan sina 5-års-, års- och kvartalsplaner. Med utgångspunkt från direktiven göras planer upp för de olika delarna av näringslivet, såsom tung industri, lätt industri och transportväsende. Dessa planer i sin tur läggs om efter territoriella grunder. Gosplan har även till uppgift att övervaka verkställandet av samtliga planer. För att kunna genomföra detta, måste Gosplan besluta om nya anläggningar, om råvaru- och arbetskraftsbehoven liksom även om de finansiella behoven. Representerer Gosplan äro utplacerade inom olika områden eller vid stora anläggningar för att kunna övervaka prestationerna på platsen och göra de ändringar, som kunna visa sig erforderliga.

Övriga planeringsorgan.

De allmänna planeringsdirektiven från Gosplan verkställas främst av de regeringsministerier¹⁾, som stå i spetsen för olika produktionsgrenar och som under sig ha samordnande planeringsenheter, s.k. glavki. Ytterligare instanser mellan ministeriet och den enskilda fabriken kunna förekomma inom vissa industrigrenar. Dessa äro dels de s.k. kombinaten,

---

1) De kallades före 1946 folkkommissariat. Namnförändringen torde icke ha någon reell innebörd.

vilka äro sammansatta av fabriker, som tillverka ett stort antal varuslag med användande av samma grundråvara med dess bi- och avfallsprodukter (t.ex. kol och gummi), dels trusterna, som äro underavdelningar till större glavki. Inom dessa olika planeringsinstanser utformas planer för varje industrigren och för varje större anläggning, som naturligtvis äro mera detaljerade än de allmänna planer, som utformas av Gosplan. Framgångsrika fabriker tillåtas att utarbeta egna produktionsprogram för året baserade på föregående års resultat. Dessa program måste godkännas av vederbörande glavk, som även kan göra ändringar grundade på överväganden rörande hela landets ekonomiska läge. Det sammanställda programmet för samtliga underlydande anläggningar sändes till vederbörande regeringsministerium för godkännande och vidare ändringar. Sedan en samordning av de olika programmen skett, föras de av Gosplan samman i en årlig plan. Kvartalsplaner behöva icke godkännas av någon högre myndighet än en glavk.

Regionalplanering.

Regionalplaneringen har ägnats allt större uppmärksamhet i 5-årsplanerna, delvis på grund av dess stora betydelse ur ekonomisk synpunkt, delvis också av strategiska skäl och för att stimulera intresset hos de olika republikerna inom Sovjetunionen. Regionalplaneringen utföres emellertid huvudsakligen av centrala organ såsom Gosplan, ett ministerium eller en glavk snarare än av regionala planeringsråd. Sådana arbeta tillsammans med Gosplan i de olika republikerna, som ha intresse av att utveckla sin produktionskapacitet.

Fabriksplanering.

Fabriksplaneringen sker efter direktiv från ett regeringsministerium, en glavk eller trust och omfattar de vanliga företagsekonomiska problemen - produktionsmängd och produktionsvärde, behovet av arbetskraft och ökning av arbetseffektiviteten, totala lönekostnader och planerade ökningarna av dessa, sänkning av produktionskostnaderna, etc. Denna planering sker delvis i samverkan med fabriksledningen.

Rangordningen inom den industriella organisationen.

Den lägsta instansen i systemet är det enskilda företaget. Ett företag i Sovjet har emellertid tillskapats av staten och är ej resultatet av enskilt initiativ med tillskott av kapital och företagsledning

från intressenter och aktieägare såsom i Sverige. Företaget, det må vara en fabrik, en butik, en gruva eller en kvarn, är icke någon självständig juridisk enhet i Sovjet. Det mottager order från överordnade organisationer och inskränker sig i allt väsentligt till att utföra de tekniska operationerna.

Över företagen inom samma produktionsgren stå i förekommande fall¹⁾ de statliga trusterna, vilka äro de lägsta juridiska enheterna inom Sovjets näringsliv. Trusterna förse företagen med råvaror, maskinell utrustning, krediter, etc. och avyttra sedan produkterna i den mån de äro konsumtionsvaror till av trusterna eller fabrikerna drivna butiker, till regeringsministerier eller till kooperativa organisationer. Halvfabrikat och helfabrikat av realkapitalvaror omhändertas av vissa högre myndigheter. Det finns emellertid några få mycket stora företag, såsom t.ex. metallverken i Magnitogorsk, Ural, vilka även verka såsom trusters.

Kombinaten äro överordnade ett antal trusters eller företag, som använda sig av samma grundråvara. Dessa kombinat ombesörja för de trusters och företag, som stå under deras ledning, planeringen av produktionen i stort, planering och kontroll av kapitalbildningen, inköps- och försäljningsorganisationen, den tekniska ledningen, tillsättandet och avskedandet av personal i ledningen, etc. Även viktigare arbetspolitiska frågor och frågor, som beröra dispositionen av tekniker och utlärd arbetskraft handläggas av kombinaten.

Över nu nämnda instanser stå regeringsministerierna, som äro ansvariga för var sin produktionsgren. Ministerierna ha undan för undan ökat i antal, och år 1946 funnos 48 stycken. Några av dessa äro allunionella ministerier, vilka ha sig direkt underställda sådana produktionsgrenar, som äro av betydelse för hela Sovjetunionen (kol, petroleum, kemikalier, krigsmateriel, tunga maskiner, elektrisk kraft, etc.). Andra ministerier äro unionsrepublikanska, d.v.s. tillhöra en viss republik. De ha uppsikt över produktionsgrenar av mindre betydelse än de förut nämnda (lättare industri, textilier, byggnadsmaterial, etc.). De sköta endast företag till ett begränsat antal, som bestämmas av Högsta Sovjet.

---

1) Inom vissa industrier saknas trusters och företagen äro då antingen direkt underställda vederbörande glavk eller ett kombinat.

Ministerierna äro vidare samordnade genom Interdepartementella Råd och genom Ekonomsovjjet, som är ett överministerium med en framstående ämbetsman i spetsen, såsom t.ex. ordföranden i ministerrådet. Ekonomsovjjets uppgift är att samordna de olika ministerierna och att utfärda bestämmelser som röra mer än ett ministerium och vidare att stadfästa de olika industriernas och distriktens anskaffningsplaner liksom även allmänna planer rörande transport och lagring av varor.

Även de fåtaliga enskilda företag, som nyligen tillåtits i kooperativ regi, äro inordnade i nyssnämnda system. Sådana företag åtnjuta ekonomiskt stöd från regeringens sida och ha blivit ålagda viss produktion av konsumtionsvaror. Övervakningen av sådana företag torde vara densamma som gäller för statliga företag.

Organisationen av utrikeshandeln.

Handelsförbindelserna med utlandet omhänderhas i Sovjetryssland av utrikeshandelsministeriet, som är uppdelat i, bland annat, en traktatavdelning, vari ingår en särskild "Skandinaviska byrån" samt export- och importavdelningar. Dessa sistnämnda avdelningar äro, såvitt kan utläsas av tillgängligt material, icke avsedda att utgöra någon kontakt mellan ministeriet och utländska säljare resp. köpare. Denna uppgift ombesörjes i stället av de allunionella exportorganisationerna, som i övrigt äro direkt underställda utrikeshandelsministeriet och därför måste erhålla dess godkännande av priser och kontraktsvillkor. Förutom sistnämnda organisationer äro även de sovjetryska handelsrepresentationerna i olika länder auktoriserade såsom säljare resp. köpare. Beträffande varor, av vilka Sovjetryssland har produktionsöverskott, torde nyssnämnda organisationer ha relativt stor frihet vid försäljningar. Vid sovjetrysk export torde i allmänhet lämpligen den utländske köparen telegrafiskt träda i kontakt med vederbörande sovjetryska exportorganisation, som, för den händelse avslut synes sannolikt, inbjuder köparen eller representant för denne till Moskva, där de direkta förhandlingarna troligtvis komma att äga rum. Vid försäljning till Sovjetryssland är det lämpligast att rikta offerter till de sovjetryska handelsrepresentationerna i utlandet och att i varje fall icke söka direkt kontakt med Sovjetryssland utan att först ha konsulterat vederbörande representation. Denna bör även hållas underrättad om förhandlingarnas gång. De till handelsrepresentationerna riktade offerterna underställas utrikeshandelsministeriet, som efter överläggningar med vederbörande industriella ministerium träffar det slutliga avgörandet.

Denna kortfattade redogörelse för formerna för handelsförbindelser med Sovjetryssland avser endast normala förhållanden. Det kan tänkas, att en sovjetrysk handelskommission i utlandet kan vara auktoriserad att verkställa inköp från landet i fråga inom vissa från början givna prislimiteringar utan att till en sådan kommission riktade offerter behöva underställas utrikeshandelsministeriet för godkännande.

Litteraturförteckning:

Bienstock, Schwarz, Yugow: Management in Russian Industri and Agriculture, New York 1944.

Prokopovics: Russlands Volkswirtschaft unter den Sowjets, Zürich 1944.

Bohm, S.: Rysslands ekonomiska framtid, Stockholm 1945.

Baykov, A.: The Development of the Soviet Economic System, Cambridge University Press 1946.

Bjggild-Christensen, J., Fog, B.: Sovjetunionens Industriproduktion, Köpenhamn 1946.

Wolfson, E.: Sovjetunionens industrialisering, Stockholm 1946.